

истину мњења целог живота и близу је памети, да се само тако може створење са људским способностима уопште поуздати, да је у праву.

Ако погледамо на историју мњења и на свакодневни живот, одакле је то, да и једно и друго није горе но што је? Заиста да није то са природне снаге човечијег разума, јер у једној ствари, која по себи није јасна, долазе на једнога који је зна пресудити, њих деведесет деветоро, који то баш никако не могу, а и о способности тога једнога даје се говорити само упоредно. Већина знатних људи, претходних покољења, била је у многим стварима једног мњења која се данас сматрају погрешним, радила је и одобравала много што шта, што данас не би нико одобрио. Одкуд дакле преваге, паметних мњења и паметне радње, што је уопште има у човечанству? Ако заиста има те преваге – а она се мора изнаћи, јер су иначе, а биле би и од вајкада људске ствари готово у очајном стању – то се она може захвалити једном својству човечије душе, из кога извире све оно, што се у човеку, као умном и моралном створу, поштује; а то је својство да човек може поправљати своје заблуде. Човек је способан исправити незнање истине, разменом мњења и искуством. Само искуство није довољно, треба ту да се покаже и размена мњења, како ваља да се тумачи искуство. Крива мњења и поступци уступају фактама и доказима: али се факта и докази морају духу разложити, ако се хоће да дејствују на њих. Мало има факата, што могу сама да испричају свој постанак, без изјашњавања, која покажу истом шта она значе. У колико дакле сва снага и цена човечијег суђења зависи од тога, да се оно, ако је застранило, да исправити; то се може само онда поуздано ослонити на то, ако се непрестано има средстава, за такво исправљање. Узмимо само некога, чије суђење заслужује поверење, чему има он то да захвали? Томе, што је без зазорно пустио да се његова мњења и послови искритикују; што је брижљиво пазио и користио се из свега оног, што се могло навести против њега, што се с другима саветовао, да ли је његово суђење на свом месту или се да разложно оборити; што је увек био свестан, да човек се не може другим путем приближити савршеном познавању једне ствари већ ако прихвати све оно, што наводе о томе лица разноврсних мњења; и ако се упозна са свим гледиштима, са којих други људи, свако по својој памети, ствар посматрају. Ни један паметан човек није постао другим путем мудар и већ је у самој природи наше моћи сазнавања, да се другачије и не да доћи до мудрости. Стална навика по којој, суочавајући своје мњење са туђим, поправљамо га и допуњујемо га, није да се тиме буну одрешитост радње – сумњом и колебањем, но је то једини чврсти темељ на који се она паметно може да ослони.

Јер знајући оно, што се барем отвореном против нас може навести, а знајући да смо у супротности свакој противуречности – знајући да ми баш тражимо приговоре и тешкоће, уместо да их се клонимо а да не искључујемо ни коју светлост, која би ствар ма са које стране оветлила – онда имамо и право, што држимо да смо болље судили, но ико друго лице или множина, која није овако поступала.

Оно што ваља да учине они, који су најпаметнији, који умеју најтрезвеније да суде, па да се истом онда могу ослонити на воје суђење то исто ваља да чини и она разнолика гомила, што се зове публика, у којој, небуде зло речено, има мало памтних а много неразборитих људи. Та и сама римско – католичка црква, која је нај нетрпљивија међу свим црквама, кад хоће кога да уврсти међу свеце – слуша шта ће такоме будућем свецу, да приговори заступник ђавола. Држи се, да и најсветлији муж, неможе у оном свету иза гроба, доћи до